

KİTAB-I DEDE KORKUT DESTANINDA BÜYÜKLERE, ANNE BABAYA, KARDEŞE, BİLGİN İNSANLARA SAYGI TERBİYESİ

The Respect Education to The Elders, Parents, Brohters and Wise in The Epos “Kitabi Dede Gorgud”

Perişan Meherrem Kızı HASANOVA

Abstract: *The respect education to the elders, parents, brohters and wise in the epos “Kitabi Dede Gorgud”.*

The spirit monument of the Turk word the epos “Kitabi Dede Gorgud” is the educational school for the modern youth. In the article this problem forms the base of the investigation and finds its interpretation on the base of scientific arguments.

Keywords: *“Kitab-i Dede Gorgud”, Epos, Monument, Respect.*

Bütün türk dünyasının aynı zamanda Azerbaycan halkının maneviyatından haber veren “Kitab-i Dede Korkut” destanının aşıladığı önemli manevi özelliklerden biri de büyüye, yaşlıya, rehber, bilgin insanalara, anne babaya saygı terbiyesidir. Bir manalı olarak şunu da söyleyebiliriz ki, bu duygular destanın en önemli özelliklerindedir. İnsanın manevi kamilliyini gösteren büyüye saygı gibi özellik pedagoji açısından çok önemlidir. Destandaki büyüye saygı konularına hem ailede hemde toplumda karlaşıyoruz. Oğuzların da en önemli özelliklerindedir. Buradaki manevi terbiye konularını tahlil ettiğimizde şöyle bir kanaate geliyoruz ki, Oğuz ailesinde terbiye işleri toplumun talepleri düzeyindedir. Öyleyse toplum sosyal sipariş olarak Oğuz ailesinin manevi taleplerine uygun yönetiliyor. Büyüklere saygı her bir vatandaşın görevidir.

Oğuz toplumunun bilge insanı destanlardan belli olduğu gibi Dede Korkut`tur. Destanda saygı ve ihtiramın olduğunu görüyoruz. Dede Korkut hemde bilge insandır. Bu faktörde onu onaylıyor ki, Oğuzlar insanın akıl ve düşüncesine, ahlakına, manevi özelliklerine değer veriyor ihtiramlarını gösteriyorlar. Dede Korkut`un Tanrıya olan yakınlığı, ihtiramını dürtüleştiren özelliklerindedir. Şöyle kanaate geliyoruz ki Oğuzlar yaşlı ve bilgin insanları Tanrıya yakın görmüş, onlara olan saygısını korumuşlar.” Anne hakkı, Tanrı hakkı” deymi bu manada tipik bir örnektir.

Araştırmacı Mahmut A-İlahmanlı “Şamanla ozan arasında” isimli kitabında yazıyor: “Deli Karcar kılıncını eline alıp, çalmak isterken diyor:” Çalarsan elin kurusun” Bundan başka kurtuluş yolu da yoktur. Bu olay tarafların gücünü, ozanla Tanrı arasında yakınlığını yansıtıyor. Olayların bu tür gidişi Deli Karcar gibi ipe sapa gelmez yiğidi hidayete erdirip, aklı başına getirip toplum kurallarını düzenliyor. Bu Deli Karcar`ın Dede Korkut`tan kurtuluş için yalvarışını gösteriyor. Aynı zamanda sonraki merhalelerde de elçilik için razı oluyorlar. “Dede kız kardeşim için ne istersem vermişen?” Bu artık basit bir şarttır. Aynı zamanda akıllı adamın ikna olmasıdır. Deli Karcar`ın bu duruma gelmesi bir bakıma onun akıllandırma özelliğini taşıyor aynı zamanda da Dede Korkut`un kudretini, yüceliğini yansıtıyor. “Medet, aman, el aman! Tanrının birliğine yoktur güman. Sen benim elimi sağladı. Gör Tanrının buyruğu ile Peygamberin kavli ile kız kardeşini Beyrey`e vereyin” – dedi. Dede Korkut`un gücü ile Deli Karcar`ın ipe sapa gelmesi bundandır. Dede Korkut`un duası sade bir insanın Allah`a yalvarması gibi değil, onun Tanrı ile mesafe ve ünsiyet yakınlığıdır (1 – 107). Oğuzların yaşlıya olan ihtiramı aile ve soy ananelerinden kaynaklanıyor ve genç nesil tarafından sadakatle devam ettiriliyor. Oğuz toplumunda evlat büyüten her bir baba oğlu yahut kızını her kes gibi büyüklere saygı ruhunda terbiye ediyor, neslin hayırlı bir evladı gibi yetiştirilmesine önem veriyor. Hayırlı evlat yetiştirerek büyüklerin saygı ve rağbetini kazanmasını istiyor.

Manevi değerlere sadık kalan oğuz yiğitleri büyüklerin her sözünü dinler, hatta ölüme bile dik bakıyorlar. “Gazan beyin oğlu Uruz beyin hapis olduğu kol” da:

Oğul, oğul, ay oğul!
Düşman arasına girib baş kesmeyibsen
Adam öldürüb qan tökmeyibsen
Ala gözlü kırk yiğidi götür özünle
Köksü güzel dağ başına çıx
Benim nece savaşarak döyüştüyüme
Benim nece kılınc çalib çekiştüğüme
Hem bak öğren hem göz olub puskuda dur sen

Uruz babasının sözünü dinledi geri döndü. Arkadaşlarını da yanına alıp dağa çıktı. O zamanlar oğul babasının dinlerdi. Babasının sözünü dinlemeyen oğulu kabul etmezlerdi. Uruz süngüsünü yakasından çıkarıp yere sapladı (2 – 169). Oğullar babalarına yüksek ihtiramlarını gösterdikleri gibi onların yolunda ölmeyi bile göze alıyorlar. Yine aynı kolda:

Beri gel, ağam Gazan!
Kalkıb yerinden

Bedevi atımı saxlayırdım bugün için
Günü geldi hündür meydanda seyirdim ben senin için
Uzak vuran sür nizemi saklayırdım bu gün için
Günü geldi murdar dinli kafir başın kestirdim senin için

Kafirle elbeyaka tutaşım ben senin için
Ağız dilden bir neçe söze söyle bana
Kara başım kurban ağa sene (2- 169)

Doğrudur burada Uruz'un babsına olan saygı ve ihtiramını görüyoruz. Ama bu sevgi sadece oğul baba sevgisi çerçevesinde değerlendiremeyiz. Düşünüyorum ki burada Uruz Oğuz yiğitlerinin Gazan bey ise genellikle Oğuzun kendisi gibi karakterize edilebilir.

Oğuzların büyüklere saygı ve ihtiramını “Bayböyeryin oğlu Bamsı beyrek kolu” nda da görüyoruz. Beyreyin dönüş haberini saygı ve ihtiramını Banu Çiçek ilk olarak nişanlısının babası Bayböyrey'e ve annesine veriyor:

Sıra dağların yıkılmıştı ucaldı ahırı
Aşib – taşan suların akmırdı çağlardı ahırı
Böyük ağacın kurumuştı, göyerdi ahırı

On altı illik hasretin oğlun Beyrek geldi ahır
Kayınata, kayınana ne muştuluk verersiz bana (2 – 164)

Oğuzlarda babaya olan saygı ve ihtiram “Kazlık koca oğlu Yeynek kolu” nda da tasvir edilmiştir. Yeynek bir yaşında iken babsı Kazlık hapis oluyor. Ama Yeynek 16 yaşına kadar babasını ölmüş biliyor. Bir gün Oğuz gençlerinden babsının hapis olduğunu öğreniyor. Bayandur hanın yanına geliyor. Yeyneyin Bayandur hana müracieti genç Oğuz yiğidinin anne babaya olan saygı ve ihtiramın sevginin örneği gibi karakterize olunuyor.

Seher çağı sert yerde dikilen\Hündür evli
Atlalardan yapılmış göy alaçıklı
Çağıranda hay veüren yolu çavuşlu
Süfresinde yağ dökülenbol nimetli
Bütün yiğitlerin arkası
Yoksulların ümudi

Devletli han bana kömek
Koşun ver beni babamın dustak kaleye gönderen (2 – 192)

Oğuz yiğitlerinin büyüklerine olan saygısı Tanrıya olan saygı ve ihtiram, sevgi ve inancından kaynaklanıyor. Oğlu babasını kurtarmaya Allah`a sığınmış gidiyor o bu yolda Tanrıdan yardım diliyor. Tanrıdan aldığı güç ve kuvvet babasına olan sonsuz sevgi Yeyney`in koluna güç, iradesine muhkemlik veriyor. Yeynek babasını hapisten kurtarıyor.

Destanda anneye olan saygı ve ihtiramı sonsuz sevgi en önemli özelliklereen birini teşkil ediyor, anne sevgisi, anne ihtiram duyguları oğuz gençlerinin manevi zenginliğinden, değere bağlılığından ve ihtiramından haber veriyor.

Oğuzların padişahı Gazan hanın oğuz yiğitlerine örnek olan şahsi özelliklerini annesine olan sevgisini gösteriyor. “Salur Gazan`ın evin yağmalandığı kol” da belli olduğu gibi Şöklü Melik Gazan hanın evini işgal ediyor, ailesini, annesini esir alıyor. Obasını kurtarmaya giden Gazan han Şöklü Melik`e:

Ay Şöklü Melik
Kızıl tağlı uca evlerini götürüb gelmişen
Sene kölgelik olsun
Kıymetli hazineni bol gümüşünü götürmüşen
Sene harçlık olsun
Kırk ince belli kızla Burla hatunu getirmişen
Sene esir olsun
Kırk yiğitle oğlum Uruz`u getirib gelmişen
Sene kulun olsun
Tövlə – tövlə şehane atını getirmeyib gelmişen
Senin miniyin olsun
Katar – katar develerimi getirib gelmişen
Senin yükünü taşısın
Koca annemi getirmişen ay kafir
Anamı ver bana
Savaşmadan vuruşmadan kayıdım geri
Dönüm gedim (2 – 147)

Göründüyü gibi oğuzların baş kahramanı Gazan han annesine duyduğu saygı ve ihtiramla aslında oğuz toplumunda anne mevkiyini anne nüfuzunu karakterize ediyor.

Oğuz yiğitlerinin anneye saygı ve ihtiramın temelinde namus duruyor. Onlar oğuz kızının oğuz kadının kafir elinde olması obasının adına leke olduğunu düşünüyorlar. Onlar namus yolunda canını bile veriyorlar.

Oğuz yiğitlerinin kadına, anneye verdikleri değeri, sevgiyi oğuz kadınları da eşlerine aynı sevgiyle yaklaşıyorlar. “Dirse han oğlu Buğac han kol” unda Dirse hanın esir alındığını duyan eşi oğluna:

Görürsenmi ay oğul neler oldu
Sert kayalar oynamadı yer ovuldu
Elde düşman yokken atanın üstüne düşman geldi
Atanın o kırk namerd yoldaşı onu tutdu

Alıb uzak fafir ellerine yöneldiler
Han oğlum Kalkıb yerinden ayağa dur
Kırk yiğidi destesine kat
Atnı o kırk namertten urtar
Yürü oğul

Oğuz yiğitleri oğuz erkeleri düşman karşısında duran kalkandırılar, obasının namusunun koruyucularıdır.

Yaşlıya büyüklere saygı oğuz toplumunda yaşayan her bir insanın görevidir.

“Bast’ın Tepegöz’ü öldürdüğü kol” unda ölüm halinde olan Tepegöz:
Ağ sakkalı kocaları çok ağlatmışam
Ağ sakkalın karışığın tuttu ola gözüm seni
Ağ birçekli karıları çok ağlatmışam
Analrın göz yaşını tuttu ola gözüm seni

Göründüğü gibi destanın kahramanları tuttukları görevlerine yaşlarına bağlı kalmadan ihtiyar nüfuzunu ihtiyar kutsallığını kabul ediyor, ona sığmıyorlar, onun kutsallığına, yüceliğine tapıyorlar. Tepegöz’e beraber Deli Karcar, Deli Domrul’u da bu sıralara dahil edebiliriz. Onlarda ilk önce yaşlılara karşı çıkıyorlar. Ama daha sonra hatalarını anlayıp bağışlamalarını istiyorlar. Tanrı büyüklüğünü, ihtiyar bilginliyini anlıyorlar. Ama saygı ve ihtiramla beraber saygısızlıkla da kötü akıbetini yaşıyor. Tepegöz tüm yalvarışlarına rağmen Bast tarafından öldürülüyor. Bundan şöyle bir sonuca varıyoruz ki yaşlılara, büyüklerimize hiç karşılık beklemeden saygı göstermeliyiz.

Tanrıya ihtiram göstermek onları tanımak Tanrını tanımak demektir. Büyüklerine saygısızlık yapanlar toplum tarafından sevilmemekle beraber Tanrı tarafından da cezalandırılıyor.

“Kitab- i Dede Korkut” destanının mazmunundan doğan manevi terbiye büyüklere saygı konuları günümüz içinde çok önemli konulardandır. Günümüzde sosyal ilişkilerin temelinde oğuz yiğitlerinin anne babaya, kardeşe aynı zamanda çevreindeki diğer insanlara ilgisi önemli örnek, öğretme, talim terbiye araçlarıdır. Bu ilişkiler içerisinde gelin kayınvalide kayınbaba ilişkileri de göz önünde duruyor. “Uşun koca oğlu Beyrek kol” unda:

Atamdan yahşı kayınata
Anamdan yahşı kayınana (2 – 210)

Oğuz kızları yiğitlikleri cesaretleri ile eşlerine arka oldukları gibi kayınana ve kayınbabalarınında iyi bir gelindirler. Bu da oğuz kızlarının büyüye saygı konusunda iyi bir terbiye almasından kaynaklanıyor.

Destanın büyüye, yaşlıya, anne babaya, kardeşe saygı, ihtiram ve sevgiyle beraber soy sopa gelenek ve göreneklere sevginin ihtiramını da görüyoruz. Oğuz toplumunu yaşıdan onları devletin gelişmesine yardımcı olan en önemli özelliklerden bir de soyuna sopuna bağlılığı saygı ve ihtiramıdır. “Salur Kazan`nın hapis olduğu ve oğlu Uruz`un onu kurtarması kol” unda Kazan han:

Büyük kılıncını sal boynuna kes başını
Kılıncından korkan deyilem
Öz esline öz köküne hain çıkan deyilem (2 – 215)

Göründüyü gibi oğuz yiğitleri beyaz etlerinden kavurma yapsalarda, vahşi hayvanlara yem olsalarda kendi soyuna dönük çıkmazlar. Kendi temiz isimlerini koruyub saklamakla aslında oğuzların şerefini soyunu koruyorlar. Hatta bu temiz isimler lekelenmesinler diye soyuna dönük çıkanları mahkum ediyorlar. “İç oğuzda Daş oğuzun dönük çıkması ve Beyrey`in öldüyü kol” da bu hakikat onaylanıyor. Genellikle sadece “Kitab- i Dede Korkut” destanında değil tarihimize baktığımızda görüyoruz ki “sapı özünden olan baltalar” a göre biz çok belalar çekirdi. İsmi geçen kolda kendimizi kesen kılıçla karşılaşılıyor. Bu kılıçlar aynı soydan olan iki tayfanın başına belalar getirdi. Gazan han milletine dönük çıkmış dayısı Aruz`u öldürmekle hem de oğuz toplumuna beyan ediyor ki milletine dönük çıkanların akıbeti Aruz`un akıbeti gibi olacaktır.

Destanda saygı konuları geniş bir biçimde işlenmiştir. Bununla beraber kendi emelleri, ahlakı ve şerefiyle saygı kazanan, hayırlı işler gören ve mücadele ile hizmet eden, anne baba, kardeş missiyasını yüksek tutan insanlar her zaman saygı ve ihtiram görmüşler. Tesadüfü değildir ki yakın akraba olmasına rağmen boş, faydasız işler gören insanlar akrabaları tarafından sevilmemektedirler.

Edebiyat

- (1) Allahmanlı M., “**Şamanla ozan arasında**”, Azerbaycan Devlet Kitap palatası, Bakü, 1996,
- (2) “**Kitab- i Dede Korkut**”, Bakü, Yazıcı, 1988, s. 263